

College voor Toetsen en Examens

HANDVAARDIGHEID HAVO

VAKINFORMATIE
STAATSEXAMEN 2023

Versie: 1 april 2022

De vakinformatie is vastgesteld door het College voor Toetsen en Examens (CvTE). Het CvTE is verantwoordelijk voor de afname van de staatsexamens voortgezet onderwijs en draagt zorg voor de kwaliteit en het niveau van de examens.

De Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) is belast met de praktische uitvoering en organisatie van de staatsexamens. Met vragen over deze vakinformatie kun je contact opnemen met de afdeling Examendiensten van DUO: (050) 599 89 33 of staatsexamens@duo.nl.

INHOUD

1	INLEIDENDE OPMERKINGEN	4
2	EXAMENPROGRAMMA	4
3	CENTRAAL EXAMEN	4
4	COLLEGE-EXAMEN	4
4.1	PRAKTISCH COLLEGE-EXAMEN	4
5	BEREKENING EINDCIJFER	5
	BIJLAGE 1 BESCHRIJVING EXAMENSTOF CENTRAAL EXAMEN	6
	BIJLAGE 2 HET PRAKTISCH COLLEGE-EXAMEN	7
	BIJLAGE 3 MEENEMEN VAN BEELDENE WERKSTUKKEN	8
	BIJLAGE 4 STAPPENPLAN VOOR VMBO, HAVO EN VWO	9
	BIJLAGE 5 WERKVERSLAG BIJ EEN BEELDEND WERKSTUK HAVO/VWO	10
	BIJLAGE 6 MATERIAALLIJST HANDVAARDIGHEID	12

1 INLEIDENDE OPMERKINGEN

- Het staatsexamen handvaardigheid havo bestaat uit een centraal examen (paragraaf 3) en een college-examen. Het college-examen is een praktisch examen (paragraaf 4).
- Het centraal examen en het praktisch college-examen hebben beide betrekking op hetzelfde thema.
- Voor het examenjaar 2023 en verder geldt het thema: Kunst en Leven. Een overzicht van de stofbeperking per examenjaar staat in [Bijlage 1](#) en in de [syllabus](#) op Examenblad.nl.
- De benodigdheden voor het praktisch examen staan in [Bijlage 6](#).
- In het document 'Toegestane hulpmiddelen' (onder [Vakinformatie voor het staatsexamen](#) op de site van DUO) staat vermeld welke hulpmiddelen je zelf voor het examen moet meenemen.
- Je kunt je voorbereiden met behulp van een lesmethode.
- Oefenmateriaal voor het examen staat op [Oefenen voor het staatsexamen vo](#), en ook op [Examenblad.nl](#).

2 EXAMENPROGRAMMA

Het examenprogramma is verdeeld in domeinen en subdomeinen. De beschrijving van de (sub)domeinen staat in [Bijlage 1](#).

In onderstaande tabel geeft een 'ja' aan in welk examen de (sub)domeinen getoetst worden.

Tabel 1 verdeling van de domeinen en subdomeinen handvaardigheid havo over de verschillende examens

domein	subdomein	centraal examen	college-examen
A. vaktheorie	beschrijven, onderzoeken en interpreteren	ja	nee
vaktheorie	beschouwen	ja	nee
B. praktijk		nee	ja

3 CENTRAAL EXAMEN

Het centraal examen is een schriftelijk examen. De examenstof betreft de vaktheorie in het [Examenprogramma](#) en [Bijlage 1](#).

Opdracht: schriftelijk beantwoorden van vragen
Tijdsduur: 150 minuten

4 COLLEGE-EXAMEN

4.1 PRAKTISCH COLLEGE-EXAMEN

Het praktisch college-examen heeft betrekking op de aangegeven examenstof in het [Examenprogramma](#) en [Bijlage 2](#). Het thema is gelijk aan dat van het centraal examen.

Vorbereiding praktisch college-examen

Als voorbereiding op het praktisch college-examen kun je thuis of op school enkele beeldende werkstukken maken die gaan over het thema. Deze werkstukken mag je meenemen naar de

examenlocatie van het praktisch college-examen, maar dat is niet verplicht. Meer informatie over hoe je je kunt voorbereiden vind je in [Bijlage 3](#).

Verloop van de examendag

Opdracht: uitwerken van de opdracht (zie [Bijlage 2](#))

Tijdsduur: het praktisch college-examen duurt 6 klokuren (360 minuten).

De examendag begint om 9:00 uur en je eindwerkstuk moet om 15:30 af zijn. Er is een half uur middagpauze. Na 15:30 uur heb je nog een reflectiegesprek van maximaal 15 minuten. Bekijk ook het Stappenplan in [Bijlage 4](#).

5 BEREKENING EINDCIJFER

Het eindcijfer is het gemiddelde van het cijfer voor het centraal examen en het cijfer voor het college-examen.

Eindcijfer: $(\text{cijfer centraal examen} + \text{cijfer college-examen})$ gedeeld door 2, afgerond op een heel getal.

BIJLAGE 1 BESCHRIJVING EXAMENSTOF CENTRAAL EXAMEN

Het centraal examen heeft betrekking op de periode van het romaans tot heden, met nadruk op de periode vanaf 1800. Kunst, architectuur en vormgeving vanaf het neoclassicisme in de 19de eeuw komen derhalve in het examen aan de orde.

Stofbeperking en thema centraal examen

Voor het examenjaar 2023 en verder geldt het thema: Kunst en Leven.

Elk jaar wordt in het examen aandacht besteed aan één periode van vóór 1800. In Tabel 2 vind je het overzicht per examenjaar.

Tabel 2 overzicht periodes vóór 1800 per examenjaar

examenjaar	periode
2023	middeleeuwen
2024	renaissance
2025	barok
2026	middeleeuwen

Begrippenlijst voor het centraal (en praktisch) examen

De begrippenlijst voor het centraal en praktisch college-examen is als bijlage opgenomen in de [syllabus](#).

A. VAKTHEORIE

A1. Beschrijven, onderzoeken en interpreteren

Je bent in staat kenmerkende aspecten van de voorstelling en vormgeving van beeldend werk van kunstenaars en vormgevers te herkennen en te benoemen.

Je kunt het beeldend werk van kunstenaars en vormgevers beschrijven, onderzoeken en interpreteren. Daarvoor is nodig: kennis van en inzicht in de geschiedenis van de beeldende kunst, architectuur en vormgeving en enige bekendheid met verschillende visies op deze gebieden. Verschillen in visie komen aan het licht bij vergelijkingen van kunst en cultuur in verschillende tijdperken. Een aandachtspunt is het westerse karakter dat veelal in kunsthistorische overzichten is 'ingebakken'. Het is van belang dat dit beseft wordt. Daarom wordt er - waar mogelijk - aandacht besteed aan relevante niet-westerse kunstvormen.

A2. Beschouwen

Onder beelden verstaan we in het kader van het centraal examen werk van beeldende kunstenaars, (ambachtelijke en industriële) vormgevers en architecten. Beschouwen betreft formele en inhoudelijke aspecten van beelden. In deze eindterm gaat het om beschouwen vanuit een bepaalde invalshoek en/of kwaliteit: het vermogen om te beoordelen. Beoordelen houdt in dat je in staat bent om op basis van onderzoek binnen 'beschrijven, onderzoeken en interpreteren' en vanuit verschillende standpunten (die van de beschouwer, de kunstenaar of vanuit een bepaalde tijd) tot een beargumenteerd oordeel te komen. Je hebt de vaardigheid om verslag te doen van deze beargumenteerde beoordeling. Je kunt jouw beschouwing verwoorden.

B. PRAKTIJK

Je kunt gestructureerde probleemstellingen (opdrachten) met betrekking tot zowel autonome als toegepaste beeldende kunst en vormgeving onderzoeken en de daaruit ontwikkelde ideeën in een beeldende verwerking uitvoeren, daarbij beeldende middelen aanwenden in een doelgericht werkproces, en het werk zo presenteren dat de beschouwer inzicht krijgt in het werkproces.

Een uitgebreide beschrijving van de examenstof is te vinden in de [syllabus beeldende vakken havo 2023](#).

BIJLAGE 2 HET PRAKTISCH COLLEGE-EXAMEN

Bij het praktisch college-examen ligt het accent op het zelf produceren van beeldend werk.

Keuzeopdrachten

Op de examendag ontvang je een opgavenboekje met daarin minimaal vier opdrachten, waarvan je er één moet kiezen. De formulering van de opdracht begeleidt je bij het maken van noodzakelijke keuzen. Daarnaast helpt het stappenplan in [Bijlage 4](#) je bij het bewaken van de tijd.

Je kunt kiezen uit:

1. een opdracht waarbij constructief en/of ruimtelijk werken centraal staat. Je kunt daarbij denken aan een opdracht voor een 'sculptuur' een 'gebouw' of een 'machine';
2. een opdracht naar de fantasie vanuit een aangeboden tekst: je maakt bijvoorbeeld een werkstuk naar aanleiding van een gedicht, een 'songtekst', een verhaal of een opdracht met een 'maffe' titel.
3. een opdracht waarbij je een toegepast (functioneel) werkstuk maakt: je ontwerpt bijvoorbeeld een kop en schotel of een ander gebruiksvoorwerp.
4. een opdracht naar de fantasie waarbij een foto het uitgangspunt vormt voor het maken van een beeldend werkstuk.

Combinaties van de hierboven genoemde werkvormen zijn mogelijk.

Werkverslag

Voordat je begint met het uitwerken van je eindwerkstuk, vul je deel 1 van het werkverslag in (zie [Bijlage 5](#)). Na afloop van het praktisch examen vul je deel 2 van het werkverslag in.

Eindgesprek

Tijdsduur: het gesprek duurt bij voorkeur 10 minuten, maximaal 15 minuten.

Na het praktisch examen vindt er een gesprek plaats met één van de twee examinatoren over de opdracht van het praktisch examen. De andere examiner maakt aantekeningen. Er wordt ook aandacht besteed aan het door jou ingevulde werkverslag over het gemaakte beeldend werk. Het doel van het gesprek is om na te gaan welke bewuste keuzes je hebt gemaakt ten aanzien van de inhoud en de vormgeving. Eventueel vinden ook tijdens de uitvoering van de opdracht enkele gesprekje plaats.

De examiner zal vragen stellen over onder andere:

- de keuze van de opdracht;
- de verbeelding van de eigen visie;
- de gemaakte driedimensionale schetsen en materiaalproefjes;
- de toepassing van beeldende aspecten (aspecten van beeldende vormgeving);
- het materiaalgebruik;
- het proces bij het maken van het werkstuk.

Beoordeling

De examinatoren vormen zich op basis van het werkstuk en het gesprek een oordeel over het werk dat door jou is gemaakt en drukken dit oordeel uit in een cijfer van 1 t/m 10, op één decimaal.

Bij de beoordeling wordt onder andere gelet op:

- A. rijkdom aan ideeën (dit kan blijken uit de schetsen);
- B. toepassing van diverse beeldende aspecten (aspecten van beeldende vormgeving);
- C. passend gebruik van materiaal, techniek en afwerking;
- D. de verbeelding van een eigen visie op de opdracht;
- E. de per opdracht vermelde aandachtspunten (voor zover deze zijn vermeld);
- F. jouw toelichting op het werkproces en het eindwerkstuk.

Cijfer praktisch examen

Het cijfer voor het praktisch examen wordt op de examendag niet bekend gemaakt.

Meenemen eindwerkstuk

Het eindwerkstuk wordt door het CvTE niet bewaard: je mag het eindwerkstuk meenemen.

BIJLAGE 3 MEENEMEN VAN BEELDENE WERKSTUKKEN

De tekst is gewijzigd ten opzichte van 2022. Deze bijlage geldt met ingang van 2023.

Om je voor te bereiden op het praktisch college-examen kun je thuis of op school enkele beeldende werkstukken maken waarin je jouw ideeën over het **thema** verwerkt. Je mag deze werkstukken meenemen naar het praktisch college-examen, maar dat is niet verplicht. Deze werkstukken worden **niet** meegenomen in de beoordeling van het praktisch college-examen.

Functie van de beeldende werkstukken:

- Je kunt laten zien dat je je hebt voorbereid op het thema.
- Je kunt laten zien welke kwaliteiten je bezit wanneer je meer tijd te besteden hebt dan de zes klokuren op de examendag.

Je kunt bij het maken van werkstukken denken aan werkvormen die in de examenopdrachten voorkomen, of een combinatie hiervan, zie [Bijlage 2](#).
Vergeet niet het thema te verwerken in je werkstukken.

Zorg dat je de werkstukken zo meeneemt dat duidelijk is wat bij elkaar hoort, bijvoorbeeld in een stevige doos. Bij elk werkstuk vul je een apart werkverslag in. Dit werkverslag vind je in Bijlage 5. Het werkverslag kan helpen jouw keuzes toe te lichten wanneer de examinatoren jouw werk bekijken. Na het praktisch college-examen moet je de werkstukken weer meenemen.

Gedurende de examendag bekijken de examinatoren de meegenomen werkstukken. Zij lezen in jouw werkverslag hoe je de keuzes hebt gemaakt en hoe je het thema hebt verwerkt.

Op de website van DUO bij '[Oefenen voor het staatsexamen](#)' vind je oude examenopdrachten die je als voorbeeld kunt gebruiken.

BIJLAGE 4 STAPPENPLAN VOOR VMBO, HAVO EN VWO

Hoe deel je deze examendag zo in dat je niet in tijdnood komt? Dit stappenplan geeft je een opzet. Je kunt deze dag zes klokuren aan je examenopdracht werken, exclusief een half uur middagpauze. Wanneer je pauze neemt bespreek je met de examinatoren. Zij kunnen rekening houden met de pauzetijden die op de locatie gebruikelijk zijn. De pauzetijd die hieronder wordt genoemd mag dus gewijzigd worden.

Lees het stappenplan eerst geheel door voor je begint.

Tabel 3 stappenplan voor het indelen van je tijd op de examendag

TIJD	STAPPEN
9:00 tot 9:15	1. ALLE OPDRACHTEN GOED LEZEN Lees ook de beoordelingscriteria die bij de opdrachten horen. Bij onduidelijkheden kun je een toelichting vragen.
9:15 tot 9:45	2. SCHETSEN MAKEN Bewaar en nummer alle schetsen. Niets weggooien.
9:45 tot 10:30	3. KEUZE MAKEN VOOR ÉÉN OPDRACHT Oriënteer je op deze ene opdracht.
10:30 tot 11:00	4. VERDIEPING VAN DE SCHETSFASE Welke schetsen wil je verder uitwerken? Deze schetsen kun je gebruiken als inspiratie voor materiaalonderzoek, proefjes of prototypes.
11:00 tot 11:30	5. MAAK EEN KEUZE Kies het materiaal en de middelen; deze keuze gaat de basis vormen voor je eindwerkstuk. Nu ook het werkverslag Deel 1 (havo/vwo) invullen en inleveren bij de examinatoren.
12:30 tot 13:00	Pauze
uiterlijk tot 15:30	6. EINDOPDRACHT UITVOEREN Ben je klaar met je eindwerkstuk, vul dan het werkverslag Deel 2 (havo/vwo) of het werkverslag (vmbo) in.
vanaf 15:30 of eerder:	7. EINDGESPREK Het gesprek duurt bij voorkeur 10 minuten, maximaal 15 minuten. Alles laten zien, ook jouw schetsen, materiaalproefjes en prototype(s). In het gesprek geef je uitleg over je werkwijze en keuzes.

BIJLAGE 5 WERKVERSLAG BIJ EEN BEELDEND WERKSTUK HAVO/VWO

Voor- en achternaam: _____

Examen Dienst (ED)-nummer: _____

Schoolsoort: _____

Naam van de school of de examenlocatie: _____

Omcirkel hieronder in welk vak je examen doet:

- tekenen
- handvaardigheid
- textiele werkvormen

WERKVERSLAG HAVO/VWO - DEEL 1

Deel 1 vul je in zodra je met het eindwerkstuk gaat beginnen. Deel 2 vul je in nadat je het eindwerkstuk voltooid hebt.

Wat is het nummer (en de titel) van de gekozen opdracht?

Inhoud:

Beschrijf hier je inhoudelijke uitgangspunt(en) en/of het doel dat je gaat proberen te bereiken. Ga, indien nodig, in op de te bereiken beeldende effecten en/of functie van je werk.

Voorstelling:

Beschrijf hier welke voorstellingsaspecten van belang zijn voor de uitwerking van jouw ideeën. Als je kiest voor een non-figuratieve uitwerking, werk hier dan jouw idee, inhoudelijk uitgangspunt en/of doel verder uit.

Beeldende aspecten:

Beschrijf hier welke beeldende aspecten van belang zijn voor de uitwerking van jouw ideeën. Verantwoord je keuze door in te gaan op de relatie tussen inhoud en vormgeving.

Materialen en technieken:

Geef hier aan welke materialen en technieken je denkt te gaan gebruiken. Verantwoord je keuze door in te gaan op de relatie met de inhoud.

WERKVERSLAG HAVO/VWO - DEEL 2

Invullen nadat je het eindwerkstuk voltooid hebt.

Hoe heb je de opdracht uitgewerkt?

1. Beschrijf in het kort het werkproces: in hoeverre heb je jouw ideeën kunnen verwezenlijken, je doel bereikt?
2. Waarop heb je gelet bij het onderzoek en de uitwerking; welke keuzes heb je hierbij gemaakt en waarom?
3. Eventuele veranderingen in jouw uitgangspunten moet je hier nader verklaren.

Hoeveel tijd heb je ongeveer aan dit werkstuk besteed?

Door aan te geven hoeveel tijd je gewoonlijk besteed aan het maken van beeldend werk, krijgen de examinatoren een indruk van je werkwijze.

Hoeveel uren heb je besteed aan voorbereiding (onderwerp kiezen, schetsjes maken, materiaal uitkiezen en verzamelen)?

Hoeveel tijd heb je besteed aan de uitvoering?

Hoeveel uur heb je in totaal aan dit werkstuk besteed?

Handtekening van de kandidaat:

Datum:

BIJLAGE 6 MATERIAALLIJST HANDVAARDIGHEID

Deze materialenlijst is bedoeld voor degene die op de examenlocatie verantwoordelijk is voor de aanschaf van de materialen en gereedschappen. De materialen moeten minimaal aanwezig zijn voor zes kandidaten per examendag.

Zelf meenemen:

- het is wenselijk dat je zelf beeldmateriaal, zoals tijdschriften, foto's, en dergelijke over het thema meebrengt naar het praktisch examen. Je mag ook een usb-stick en laptop meebrengen, als daar beeldmateriaal op verzameld is.
- je mag ook eigen middelen en materiaal meenemen. Bijvoorbeeld als je een sterke voorkeur hebt voor bepaald materiaal of gereedschappen. Dit is altijd verstandig, want hier ben je aan gewend en kun je goed mee opstarten.

Let op: Tijdens het praktisch college-examen is het gebruik van een smartphone niet toegestaan.

Op elke locatie is het overgrote deel van de volgende materialen aanwezig:

PAPIER en KARTON

- etalagekarton, diverse kleuren
- golfkarton
- goud- en zilverkarton
- grijsbord, tweezijdig wit beplakt
- karton diverse diktes
- vliegerpapier, assortiment
- sitspapier, assortiment

VERF, teken- en schildergerei

- acrylverf/plakkaatverf - minstens de primaire kleuren plus wit en zwart
- Eddingstiften, zwart, rood, blauw
- potloden, kleurpotloden, wasco, krijt etc.
- penselen (diverse soorten en maten)

DIVERS

- aluminiumfolie
- kosteloos/afvalmateriaal (resten karton, dozen, houtrestantstukken etc.)
- lappen textiel
- materiaal uit de natuur
- oude tijdschriften en kranten
- papier-maché of papydur
- Roofmate, piepschuim/styroporplaten dik
- touwsoorten

KLEI

- bruine boetseerwas
- gipsverband (of gips en verbandgaas)
- klei: grove of fijne chamotte klei
- klei-, metaal- en houtgereedschap

METAAL en HOUT

- filiac ijzerdraad nr. 4, 6, 8
- gegalvaniseerd ijzerdraad op staf: 2 mm en 4 mm
- spijkers en schroefjes
- kippengaas
- lasdraad en ijzerstaaf rond in diverse diktes
- lijm - diverse soorten
- multiplex en/of MDF (4 tot hooguit 9 mm)
- rondhout divers
- standaard latten, plankjes
- triplex 2 t/m 4 mm

GEREEDSCHAPPEN

- nietapparaat/tacker
- lijmpistool
- schroefboormachine
- figuurzaag met toebehoren
- soldeerbout, soldeertin e.d. toebehoren

COLLEGE VOOR TOETSEN EN EXAMENS

Het College voor Toetsen en Examens is namens de overheid verantwoordelijk voor de kwaliteit en het niveau van de centrale examens en toetsen in Nederland. Het heeft verschillende examens en toetsen onder zijn hoede.

[cvte.nl](https://www.cvte.nl)

SAMEN BOUWEN WE AAN GOEDE TOETSEN EN EXAMENS

 Centrale Eindtoets primair onderwijs: de eindtoets die de overheid aanbiedt aan leerlingen uit groep 8. De uitkomst is een advies voor het best passende brugklatype. [Centraleeindtoetspo.nl](https://www.centraleeindtoetspo.nl)

 Centrale examens voortgezet onderwijs: het centrale deel van de eindexamens vmbo, havo of vwo. Het diploma geeft toegang tot passend vervolgonderwijs. [Examenblad.nl](https://www.Examenblad.nl)

 Staatsexamens voortgezet onderwijs: examens voor iedereen die individueel of op vso-scholen niet in staat is via het regulier voortgezet onderwijs examen af te leggen. [Staatsexamensvo.nl](https://www.Staatsexamensvo.nl)

 Centrale examens middelbaar beroeps- onderwijs: centrale examens Nederlandse taal en Engels voor studenten in het mbo. De uitkomst is onderdeel van het mbo-diploma. [Examenbladmbo.nl](https://www.Examenbladmbo.nl)

 Staatsexamens Nederlands als tweede taal: examens Nederlandse taal voor iedereen die Nederlands niet als moedertaal heeft. Het diploma toont aan dat het Nederlands voldoende is voor werk of opleiding. [Staatsexamensntz.nl](https://www.Staatsexamensntz.nl)